

"อุดมการณ์สิ่งแวดล้อม"

ในหนังสือปีใหม่มืองล้านนา

สุนทร คำยอด

อาจารย์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๒๕๕๐๐๔

เกริ่นนำ

ก่อนช่วงเทศกาลสงกรานต์ของชาวล้านนา หรือที่เรียกว่า "ปีใหม่มือง" ปราชญ์โบราณล้านนาจะคำนวณ "หนังสือปีใหม่" ซึ่งตรงกับ "ประกาศสงกรานต์" ของภาคกลาง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนศักราช ตลอดจนจนพยากรณ์ความเป็นไปของบ้านเมือง ความรู้ดังกล่าวได้มาจากทักษะเชิงตัวเลข โดยมีที่มาจากคัมภีร์สุริยยาตราฉบับล้านนา ซึ่งอาจมีที่มาจากคัมภีร์สุริยเสถียรานตะของอินเดีย (ยุทธร นาคสุข, 2548: ง) หนังสือปีใหม้อาจจะแตกต่างกันตามสำนักต่างๆ แล้วแต่ว่าจะยึดตำราฉบับใด อย่างไรก็ตามหนังสือปีใหม่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันยังใช้และผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีบทบาทที่สำคัญคือใช้กำหนดพฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรมของชาวล้านนาในช่วงเทศกาลสงกรานต์ นอกจากนี้หนังสือปีใหม่ยังแสดงท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับพืชและสัตว์อย่างน่าสนใจที่ควรค้นหาว่าชาวล้านนาในสมัยโบราณมีอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างไร ผ่านตัวบทคือหนังสือปีใหม่มืองล้านนา

อุดมการณ์สิ่งแวดล้อม

อุดมการณ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Ideology) คือชุดของความคิดที่อธิบายความสัมพันธ์เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมกายภาพจนเกิดการรับรู้ขึ้น การรับรู้ "ความจริง" ของแต่ละกลุ่มจะแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมยังมีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีบทบาทในการอ้างความชอบธรรมให้แก่การกระทำใดๆ ที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม อาทิ การกำหนดท่าทีที่พึงมีต่อสิ่งแวดล้อม

ทั้งทำที่ที่นอบน้อมและทำที่ที่อหังการ นอกจากนี้อุดมการณ์ดังกล่าวมีบทบาทในการเชื่อมประสานกลุ่มคนที่มีความคิดคล้ายคลึงกันให้เข้าไว้ด้วยกันเพื่อการเปลี่ยนแปลง และกำหนดนโยบายทางการเมืองและการบริหาร และอุดมการณ์จะหยั่งรากลึกในจิตใจและไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตามปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ต่างๆ เหมือนกับความคิดโดยทั่วไป (สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2554: 6 - 7) ผู้เขียนจะใช้แนวคิดดังกล่าววิเคราะห์อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมในหนังสือปีใหม่มืองล้านนา ว่ามีท่าทีอย่างไรต่อสิ่งแวดล้อม

หนังสือปีใหม่มืองล้านนา: เนื้อหา และรูปแบบ

หนังสือปีใหม่เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชาวล้านนามาช้านาน ปัจจุบันมีหลายสำนักที่ได้สร้างหนังสือปีใหม่ ขึ้นมาตามตำราของแต่ละสำนักที่ยึดถือ แม้ว่าคำทำนายหรือเนื้อหาอาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย หากโครงสร้าง หรือไวยากรณ์ในการเขียนหนังสือปีใหม่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือจะเป็นร้อยแก้วที่เรียงร้อยเนื้อหาอันประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงศักราช ขุนสงกรานต์ จำนวนนาทที่ให้น้ำจำนวนท่าฝน ทิศที่ควรหันหน้าเพื่อสละผมในวันสังขานต์ล่อง (วันมหาสงกรานต์) ตำแหน่งศรีกาลกิณีและจัญไร ทิศที่เทวดาวางเครื่องประดับ ไม้ขวัญข้าว ไม้ที่ผีเสื้อ (ผีอารักษ์) สถิตอยู่ ไม้ที่เป็นพญา ดอกไม้ที่เป็นพญา และสัตว์ที่รักษาธรรมชาติ โดยแต่ละสำนักจะสลับนำเนื้อหาส่วนใดขึ้นก่อนหรืออาจตัดทอนให้สั้นลงหรือจะเพิ่มเติมประดับประดา การใช้ภาษาให้วิจิตรอลังการอย่างใดก็ได้ แล้วแต่รสนิยมของสำนักนั้นๆ ผู้เขียนจะยกตัวอย่างสำนวนในการเขียนหนังสือปีใหม่อันว่าด้วยคำ พุทธศักราช 2557 เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพ โดยจะยกข้อความในส่วนต้นของหนังสือปีใหม่ เนื่องจากผู้พยากรณ์ได้ใช้ภาษาที่มีวรรณศิลป์ ดังข้อความที่ว่า "มิ่งคลวุฒิลิรัศุมภ์สตุ จุลศักราชได้ 1375 ตัว ปีมะเส็งฉนำ กัมโพช

พิไลย เข้ามาในคิมหันตฤดู จิตรมาส สุกรปีภษ ปุณณมี โสมวารโถง ไทยล่านนาภาษาว่า ปีก่าไส้ เดือน 7 ขึ้น 15 ค่ำ พร่ำว่าได้วันจันทร์ ไทวันดับเหมา ตรงกับวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2557 ยามนั้น ระวีสังฆานต์มีตนเรือเรื่องงามประดุดัง ดอกบัวขาว สถิตอยู่ที่พิภย์วิมานมินราศีประเทศ ก็ประดับตน ด้วยเครื่องอาภรณ์วิเศษอลังการสีดั่งดอกอุบลขาวม่วงแผ้ว คือว่าสีขางงามเลิศแล้ว ประดับตนด้วยรัตนมณีแก้ววชิระต่างชะจอนหูและสุบชะโจมทั่วก็สีขามิวรรณะอันเรืองรุ่งรัศมี พุงงามตา มีหัตถามือซ้ายถือผาลาอันแกร่งกล้า มีมือเบื้องขวานั้นก็มามีถือดาบศรีภัญชัย ได้กาลยามตี ยามนั้นก็เสด็จขึ้น ชีพญาครุฑตัวหลวงองอาจเสด็จ ยัรียาตรจักไปสู่เมษราศี ก็ออกจากพิภย์วิมานคำตีผ่องแผ้วด้วยประต้อนอยู่หนพ่ายพิ คือทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แล้วเสด็จลีลาด้วยพพุพพุนิกาย โยธาไปสู่ทิศทักษิณะ คือ ทิศเหนือตั้งอัน ยามนั้นเป็นเวลา ยามกลางงาย เวลา 8 นาฬิกา 11 นาที 24 วินาที เป็นยามตี คนทั้งหลายจึงเรียกว่า “วันสังฆานต์ล่อง” (กองทุนพระครูอดุลสีลิกิตต์, 2556: 10 - 11)

จะเห็นได้ว่าหนังสือปีใหม่นั้นจะสะท้อนระบบวิถีคิดของชาวล้านนา ที่มีลักษณะที่ผสมผสานความเชื่อไว้อย่างลงตัว ในหนังสือปีใหม่นั้นปรากฏความเชื่อ 2 ลักษณะ คือ ความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งแวดลอม ซึ่งสัดส่วนของความเชื่อเรื่องผีและสิ่งแวดลอมมีสัดส่วนที่มากกว่าความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังนั้นผู้เขียนจึงจะกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งแวดลอม เพื่อค้นหาอุดมการณ์เพื่อให้เข้าใจการทำที่ต่อธรรมชาติของชาวล้านนา

อุดมการณ์สิ่งแวดลอม ในหนังสือปีใหม่เมืองล่านนา

หนังสือปีใหม่เมืองล่านนา ฉบับวัดธาตุคำ พุทธศักราช 2557 ได้กล่าวถึงสิ่งแวดลอม ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ ส่วนที่ 1 กล่าวถึงพญาดอก “ปีนี้ดอกกาสะลอง (ดอกปีบ) เป็นพญาดอกควรเอามาเห็นเบศเกล้ามาดมและเห็นบัวประตู่บ้าน ประตู่เรือน เป็นมังคละ จักอยู่สุขสวัสดิ์ชะแล” (กองทุนพระครูอดุลสีลิกิตต์, 2556: 10 - 11) ส่วนที่ 2 กล่าวถึง ไม้ที่ขวัญข้าวสถิตอยู่ ไม้ที่ผีเสื่อสถิตอยู่ พืชและสัตว์ที่เป็นใหญ่ “ปีนี้ เศษ 6 ชื่อภัทระวัสสะ แมวรักษาปี ไกรรักษาเดือน หนูรักษาป่า ปลาตีนรักษาน้ำ อาพวกะยักษ์ รักษาอากาศ กุมภันท์รักษาแผ่นดิน พระยาเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกยูงเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน ม้าเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ผักเห็ดเป็นพญาแก่ไม้ทั้งปวง ผีเสื่ออยู่ไม้คะเซาะ ไม้หมากขางเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้แมเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง หนวดดอกเลาเป็นใหญ่กว่าหนวดทั้งมวล ขวัญเข้าอยู่ไม้เตื่อเกียง ” (กองทุนพระครูอดุลสีลิกิตต์, 2556: 10 - 11)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึงดอกไม้ ต้นไม้ ภูเขา และสัตว์ชนิดต่างๆ ชาวล้านนาจะไม่ทำร้ายและทำลายพืชและสัตว์ที่ปรากฏในหนังสือปีใหม่ เป็นท่าที่ที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ โดยแต่ละปีพืชและสัตว์ชนิดต่างๆ จะหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามการคำนวณ

ชาวล้านนาจะให้ความสำคัญกับ “พญาดอก” หรือดอกไม้ประจำปีนั้นๆ จะนำมาทิดู หรือนำมาประดับบ้านเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล การคำนวณหาว่าปีนี้ดอกไม้ชนิดใดจะเป็นดอกไม้ประจำปี นำจุลศักราชตั้งหารด้วย 8 เหลือเศษเท่าใด มีรายละเอียดดังนี้ เศษ 0 ดอกกาสะลอง (ดอกปีบ) เศษ 1 ดอกอุณ เศษ 2 ดอกแก้ว (พิกุล) เศษ 3 ดอกซ้อน (มะลิซ้อน) เศษ 4 ดอกประดู่ เศษ 5 ดอกเปา (รัง) เศษ 6 ดอกส้มสุก (อโศก) เศษ 7 ดอกขุนาค (สนัน ธรรมธิ, 2552: 14)

ไม้ที่ขวัญข้าวสถิตอยู่ ไม้ที่ผีเสื่อสถิตอยู่ พืชและสัตว์ที่เป็นใหญ่ เป็นสิ่งที่สะท้อนวัฒนธรรมชาวนาที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสิ่งแวดล้อม บทความนี้จะกล่าวถึงประเด็นดังกล่าว จากผลการวิจัยของ เกริก อัครชิโนเรศ และคณะ ในโครงการวิจัยการชำระปฏิทินและหนังสือปีใหม่เมืองล่านนา ได้ชำระองค์ความรู้ที่หลากหลาย และกระจัดกระจายให้มีเอกภาพ โดยกล่าวถึงต้นไม้ที่ขวัญข้าวสถิตอยู่ ในแต่ละปีนั้นขวัญข้าวจะสถิตอยู่ตามต้นไม้ชนิดต่างๆ โดยหมุนเวียนตามวันที่สังฆานต์ล่อง (วันมหาสงกรานต์) คือ วัน อาทิตย์ ต้นไผ่ วันจันทร์ ต้นมะเดื่อ วันอังคาร ไผ่ขาง วันพุธ ต้นข่อย วันพฤหัสบดี ต้นทองกวาว วันศุกร์ ต้นพุทรา วันเสาร์ ไผ่รวก หากปีนี้สังฆานต์ล่องไปวันใดก็จะนำกิ่งของต้นไม้ นั้น มาทำเป็นคันข้าวแรกในพิธีแรกนา และเมื่อเก็บเกี่ยวจะนำคันข้าวแรกไปวางบนพื้นยังฉางก่อนแล้วจึงขนข้าวขึ้นยุ้งเพื่อไม่ให้ขวัญข้าวหนีไปที่ใด (เกริก อัครชิโนเรศ, 2546: 65-66) ความเชื่อเรื่องไม้ที่ขวัญข้าวสถิตอยู่ เป็นความเชื่อในวัฒนธรรมชาวนาที่ต้องการความมั่นคงด้านอาหาร เพราะข้าวคือปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิต

การคำนวณหาไม้ที่ผีเสื่อสถิตอยู่นั้น จะใช้ศักราชตั้งคูณด้วย 3 หารด้วย 7 เหลือเศษเท่าใด มีรายละเอียดดังนี้ เศษ 1 ไม้กุ่ม เศษ 2 ไม้กระเซาะ (กระเซาะ) เศษ 3 ไม้้อ เศษ 4 ไม้ข่อย เศษ 5 ไม้สะเลียม (สะเดา) เศษ 6 ไม้ปานเถื่อน

(ดอกรัก) เศษ 7 ไม้หมากกวิด (มะขวิด) ชาวล้านนาเชื่อว่า ผีเสื้อ ซึ่งหมายถึงผีอารักษ์ จะสถิตตามต้นไม้ดังกล่าวในปีนั้น จะไม่มีการตัดหรือโค่นต้นไม้ชนิดนั้นเป็นอันตรายเพราะจะเกิดเหตุร้ายต่างๆ และเป็นการบินตอนอายุของตน (เกริก อัครชินเรศ, 2546: 67) ส่วนไม้ที่เป็นพญา หรือไม้ที่เป็นใหญ่กว่าต้นไม้ทั้งหลายในปีนั้น คำนวณได้จากนำจุลศักราชตั้งคุณ 3 ทหาร 7 เหลือเศษเท่าใด มีค่าทำนองดังนี้ เศษ 0 ไม้ห้า (หว่า) เศษ 1 ไม้ไผ่ เศษ 2 ไม้เตือเกลี้ยง เศษ 3 ไม้ถิม เศษ 4 ไม้เปา (รัง) เศษ 5 ไม้พานแซ เศษ 6 ไม้จู้ (เกริก อัครชินเรศ, 2546: 67-69) ต้นไม้ที่เป็นพญาในปีนั้นเมื่อถึงวันพญาวัน (วันเถลิงศก) จะนำกิ่งไม้มาผูกติดกับบ้านเรือน เสามงคล และประตูเรือนเพื่อความเป็นสิริมงคล อีกทั้งมีข้อห้ามว่าในปีนั้น จะไม่ตัดหรือโค่นต้นไม้ดังกล่าว

ในส่วนของ “พืชและสัตว์ที่เป็นใหญ่” ได้จากการคำนวณโดยนำจุลศักราชตั้งหารด้วย 12 เหลือเศษเท่าใด มีรายละเอียดดังนี้

เศษ 1 วอรักษาศี นกแล (นกแก้ว) รักษาเดือน นกเอี้ยงรักษาศี ไกรรักษาน้ำ สดะรักษาศากาศ กุมภภัณฑ์รักษาแผ่นดิน ท้าวพญาเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกยางเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน วัวเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ถิมเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้มะเทเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยเหนียวหมูเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 2 ไกรรักษาศี วัวรักษาศีเดือน เสือรักษาศี ปะตีรักษาน้ำ รุดจักรักษาศากาศ ปขุนนทเวบุตรรักษาแผ่นดิน พรหมณ์เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกยางเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน วัวเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้พร้าวเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้บงเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยปล้องเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 3 แพะรักษาศี แร้งรักษาศีเดือน นกยูงรักษาศี ปะตีรักษาน้ำ ภูตตย์กทเวบุตรรักษาศากาศ จันฑาละรักษาแผ่นดิน ผู้หญิงเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกเขาไฟเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน กระต่ายเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้เหียงเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ซางเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยแพรตเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 4 แมวรักษาศี นกกระทาจักษาศีเดือน กระต่ายรักษาศี นาครักษาน้ำ อินทสรทเวบุตรรักษาศากาศ ทกรักษะรักษาแผ่นดิน นกปรายักษ์เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย เปิดเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน กระต่ายเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้หนามเล็บแมวเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ป้างเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยคอบบางเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 5 นาครักษาศี แร้งรักษาศีเดือน กระต่ายรักษาศี จรเข็รักษาน้ำ เทกรวัตติรักษาศากาศ กวาลมังคลทเวบุตรรักษาแผ่นดิน พระเจ้า (พระพุทธเจ้า) เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย กาเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน จรเข็เป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ม่วง

เป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ทกเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยาคาเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 6 ม้ารักษาศี ไกรรักษาเดือน แมวรักษาศี ปลาทั้งรักษาน้ำ อาฟวกยักษะรักษาศากาศ อัครศิโรยักษะรักษาแผ่นดิน ท้าวพญาเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกกระทาเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน ม้าเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ซึกเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ระโหมงเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยาเกียงเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 7 ช้างรักษาศี กวางรักษาเดือน ลารักษาศี รุรักษาน้ำ อากาศโตทเวบุตรรักษาศากาศ ทกรักษะรักษาแผ่นดิน พระเจ้า (พระพุทธเจ้า) เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกกระเรียนเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน ช้างเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้หาดเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ระโหมงเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยเหนียวหมูเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 8 วอรักษาศี หมาจิ้งจอกรักษาศีเดือน หนูรักษาศี ปลาตีนรักษาน้ำ ตักกลิลยักษะรักษาศากาศ กุมภภัณฑ์รักษาแผ่นดิน ท้าวพระยาเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย ตักแตนเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน วอกเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้หาดเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้แมเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยาเลาเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 9 วอรักษาศี ไกรรักษาเดือน จอนแจ้ (พังพอน) รักษาศี นาครักษาน้ำ อวิสสุโรยักษะรักษาศากาศ ปขุนนทเวบุตรรักษาแผ่นดิน พรหมณ์เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกกาละเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน วอกเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้บัวลาเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ไผ่เป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยาคาเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 10 หมารักษาศี หนูรักษาศีเดือน ฟานรักษาศี จรเข็รักษาน้ำ จันทิมทเวบุตรรักษาศากาศ ทกรักษะรักษาแผ่นดิน ผู้หญิงเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย ไก่เป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน หมาเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ตะเคียนเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้รวกเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง กล้วยาคอบบางเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 11 หนูรักษาศี นกกระทาจักษาศีเดือน ชะนีรักษาศี เทวดารักษาน้ำ รุดจักกทเวบุตรรักษาศากาศ จันฑาลรักษาแผ่นดิน ท้าวพระยาเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย รุ่ง (เหยี่ยว) เป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน หมูป่าเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ชะมอกเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้พะจะเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง ผักปราบเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

เศษ 12 หนูรักษาศี หงส์รักษาศีเดือน จามรรักษาศี มังกรรักษาน้ำ อาฟวกยักษะรักษาศากาศ เปรตรักษาแผ่นดิน จันฑาลเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย นกเค้าเป็นใหญ่แก่สัตว์ 2 ตีน หนูเป็นใหญ่แก่สัตว์ 4 ตีน ไม้ถอบเป็นใหญ่แก่ไม้จริง ไม้ซางเป็นใหญ่กว่าไม้กลวง ไม้แซมเป็นใหญ่กว่าหญ้าทั้งหมด

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าหนังสือปีใหม่เมืองล้านนานั้น จะให้ความสำคัญต่อพืชและสัตว์เป็นอย่างมาก ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ของชาวล้านนาที่เคารพต่อธรรมชาติ สะท้อนผ่านตัวบทที่กล่าวถึง พญาดอก (ดอกไม้ประจำปี) พญาไม้ (ต้นไม้ประจำปี) ไม้ขวัญข้าว ไม้ที่มีเสื่อสถิตอยู่ และ พืชและสัตว์ที่เป็นใหญ่ ความเชื่อชุดนี้จะประกอบไปด้วยพืช 29 ชนิด และสะท้อนได้ว่าหนังสือปีใหม่นั้นได้ให้ความสำคัญกับต้นไม้เป็นอย่างมาก โดยจะไม่ตัดหรือโค่นต้นไม้ชนิดนั้นๆ หากมองอย่างผิวเผินอาจสรุปได้ว่าชาวล้านนาโบราณมีแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเหมือนคนปัจจุบัน หากในอดีตนั้น ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่อยู่อย่างเหลือเฟือ เกินความต้องการของมนุษย์ จึงไม่มีความจำเป็น หรือมีแรงจูงใจเพียงพอที่จะต้องอนุรักษ์ แต่สิ่งที่อยู่เบื้องหลังทำที่ต่อสิ่งแวดล้อมของชาวล้านนาในอดีตคือ ลัทธิการบูชาต้นไม้ (Tree worship) ในอุษาคเนย์จะมีพิธีกรรมที่สะท้อนการให้ความเคารพต่อต้นไม้เป็นอย่างมาก หลักฐานที่สำคัญคือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีจะมีต้นไม้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในกลุ่มชาติพันธุ์โบราณในแถบนี้ อาทิ การเลี้ยงผีของชาติพันธุ์ลัวะ การพ้อนผีของชาวม้ง (ชาติพันธุ์มอญ) และการเลี้ยงผีของชาวปาเกะญอที่จะใช้ต้นไม้เป็นสื่อกลางในการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาจกล่าวได้ว่าต้นไม้กับความเชื่อเป็นความคิดสากลพบได้ในทุกวัฒนธรรม ต้นไม้ที่ปรากฏในหนังสือปีใหม่เมืองล้านนานั้นเป็นร่องรอยความเชื่อของการบูชาต้นไม้ซึ่งมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อดังกล่าวมีพลังเพียงพอที่จะจัดระเบียบสังคม และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมของคน จนกลายเป็นอุดมการณ์ของสังคม โดยตัวบทคือหนังสือปีใหม่เป็นเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ “พืชและสัตว์ที่เป็นใหญ่” ชุดความเชื่อดังกล่าวจะประกอบไปด้วย 12 ลักษณะ คือ สัตว์ที่รักษาปี รักษาเดือน รักษาป่า และรักษาน้ำ เทวดาหรือยักษ์ที่รักษาดินและอากาศ คนที่เป็นใหญ่ สัตว์สองเท้า

และสัตว์สี่เท้าที่เป็นใหญ่ ไม้ยืนต้นและไม้ล้มต้นกลางที่เป็นใหญ่ และหญ้าที่เป็นใหญ่ ซึ่งเป็นชุดความเชื่อที่สะท้อนทำที่ต่อธรรมชาติไว้อย่างน่าสนใจ จะเห็นว่าความเชื่อดังกล่าวประกอบไปด้วย 4 ส่วน คือ สัตว์ ผี คน และพืช การวางความสัมพันธ์ให้ในระนาบเดียวกัน และมองว่าต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่ของตน อาจมองว่าเป็น “การแบ่งงานกันทำ” (division of labor) ชุดความเชื่อดังกล่าวจะประกอบด้วย สัตว์ 41 ชนิด พืช 32 ชนิด เทวดาหรือยักษ์อีก 15 จำพวก และมนุษย์ 6 ประเภท ระบบความเชื่อดังกล่าวทำให้เรามองเห็นอุดมการณ์และการนิยามตัวตนของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมว่ามนุษย์เป็นเพียงสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มิได้เป็นศูนย์กลาง การมองว่าสิ่งแวดล้อมนั้นประกอบสร้างขึ้นจาก สัตว์ ต้นไม้ ผี และ คน แต่ละส่วนย่อมมีความสำคัญและสัมพันธ์กันอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ สามารถหมุนเวียนในลักษณะที่เกื้อกูลและเอื้อเพื่อต่อกัน ซึ่งเป็นทำที่ที่บนบอบ และประนีประนอมต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง อีกทั้งการมองความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะที่เป็นวงกลม หรือเป็นวัฏจักรนั้นเป็นการมองโลกที่จำลองมาจากธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงและหมุนเวียนเป็นวงจร มิใช่การมองโลกเป็นเส้นตรงดังเช่นปัจจุบัน

บทส่งท้าย

หนังสือปีใหม่เมืองล้านนาเป็นองค์ความรู้ ที่สะท้อนอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของชาวล้านนาที่มีทำที่บนบอบและประนีประนอมต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีรากฐานจากความเชื่อเรื่องผีเป็นสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูลยังทำให้ทราบถึงการมองโลกของชาวล้านนา หนังสือปีใหม่เมืองล้านนายังคงมีองค์ความรู้ที่หลากหลาย อาทิ การทำนายที่เกี่ยวกับบ้านเมืองสินค้าทางการเกษตรชนิดใดราคาจะสูง หรือราคาตกต่ำ พืชพันธุ์ชนิดใดจะได้ผลดี หรือได้รับความเสียหาย ลักษณะสภาพภูมิอากาศในปีนั้นๆ สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ความรู้ที่รอคอยผู้สนใจเข้าไปศึกษาเพื่อเข้าใจวิถีคิดและการมองโลกแบบล้านนา

เอกสารอ้างอิง

กองทุนพระครูอดุลสีกิตติ. 2456. ปฏิทินล้านนา พ.ศ.2557 (ฉบับวัดธาตุคำ). เชียงใหม่: กองทุนพระครูอดุลสีกิตติ.

เกริก อัครชินโรศ. 2546. โครงการวิจัยการชำระปฏิทินและหนังสือปีใหม่เมืองล้านนา (ประกาศสงกรานต์): รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยุทธพร นาคสุข. 2548. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์สุริยยาตร์ฉบับภาคกลาง ฉบับล้านนา และฉบับไทลื้อ. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สนั่น ธรรมธิ. 2552. ไม้เมืองเหนือ ความเชื่อโบราณ. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.

สนั่น ธรรมธิ. 2553. ปีใหม่ล้านนา. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สัณฐิตา กาญจนพันธุ์. 2554. ความคิดสีเขียว: วาทกรรม และความเคลื่อนไหว. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมและคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.